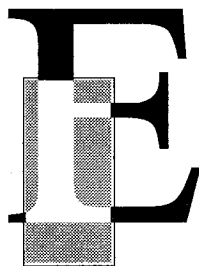

EDUARD J. VERGER

LA POESIA VALENCIANA DE LA RESTAURACIÓ (1874-1902)

El propòsit que m'ha dut a redactar aquest treball no és altre que el d'atraure l'interès dels estudiosos sobre un període de la poesia valenciana l'examen del qual ha estat fins ara generalment desatès, i que ha rebut en tot cas un tractament superficial, llastat per imprecisions i prejudicis que és urgent superar com a pas previ per a una aproximació esclaridora.⁽¹⁾

S'ha vingut mantenint durant anys, en efecte, l'opinió que en tot el darrer quart del segle XIX la poesia valenciana no va fer més que prolongar el paralisme idíl·lic i l'historicisme enyoradís a la manera de Llorente, i encara que degradats per la inèpcia general de tots els seus epígons, entre els quals hom sol comptar també Constantí Llombart i tots els altres escriptors republicans, que, malgrat les diferències socials i ideològiques que els separaven del gran patriarca, no haurien sabut esquivar-ne el magisteri estètic.⁽²⁾ Així, en explicar la Renaixença literària valenciana, Teodor Llorente no sols n'ha estat considerat com la figura més rellevant, tant pels seus assoliments poètics com per la seua enorme influència en tota l'extensió del moviment, sinó que s'ha arribat també a fer consistir aquest, o poc menys, en la trajectòria literària i ideològica de l'autor del *Llibret de versos*.⁽³⁾ Fins i tot en estudis expressament limitats a l'època de la Restauració trobem que a penes s'hi fa referència al panorama poètic del moment, almenys en la seua vessant culta, més enllà de l'obra d'aquest autor,⁽⁴⁾ i en alguns apareix el terme «Restauració», tàcitament, com a sinònim o aproximadament correlatiu a Renaixença senyorejada per Llorente, sense més distincions.⁽⁵⁾ Aquest «monopoli llorentí, desafiador del pas del temps i de la mutació dels gustos»,⁽⁶⁾ abastaria, doncs, la desmesurada vigència d'aproximadament cinquanta anys, els quals es caracteritzarien així per una total absència d'evolució cap als nous plantejaments que, quan és manifestaran a primeries del nou segle, serà d'una manera sob-

(1) Aquest treball reproduceix, amb algunes esmenes, la part referent a la Restauració de la «Nota sobre la poesia valenciana del segle XIX» amb què va encapçalada la meua *Antologia dels poetes valencians*, II (El segle XIX), Institutió Alfons el Magnànim (Biblioteca d'Autors Valencians, 10), València, 1984, pp. 7-30.

(2) Joan FUSTER, *Antologia de la poesia valenciana (1900-1950)*, Ed. Selecta, Barcelona, 1956. Ací utilitze la 2a. ed. (Eliseu Climent), València, 1980, pp. 34 i ss. de la Introducció: «... la major part de la poesia valenciana vuitcentista és poesia de jocs florals, en el pitjor sentit de la paraula. Salvant les excepcions que caldria salvar, les quals no són de molt de pes, pot afirmar-se que els escriptors valencians de la

tada i, una volta més, per una espècie d'abrupte mimetisme davant allò que s'anava esdevenint al Principat.

Per sorprendent que pugui parèixer, tractant-se d'una època excepcionalment prolífica i relativament pròxima a nosaltres, la causa d'aquesta apreciació tan rigorosament negativa de la poesia valenciana d'aquells anys no és altra que la pobresa i les limitacions de les fonts en què ha estat recolzada. Un lleuger repàs de la bibliografia emprada en les obres més recents sobre el tema ens revela que el bagatge textual directament examinat per llurs autors no va molt més enllà del següent: l'escassa mostra antològica que inclou Francisco María Tubino en la seua *Historia del renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia*; ⁽⁷⁾ els poemes oferts per Constantí Llobart en *Los Fills de la Morta-Viva* ⁽⁸⁾ com a exemples de la producció de cadascun dels nombrosos autors que ens hi presenta; alguns dels cinc volums de la «Biblioteca Lo Rat Penat» ⁽⁹⁾ on van ser recollides composicions de les que havien participat als Jocs Florals; la diminuta antologia *Poetes valencians contemporanis*, publicada per l'Avenç en 1908... ⁽¹⁰⁾ I poca cosa més.

En esguard dels materials proporcionats per aquestes fonts, la valoració global de la poesia valenciana de les darreres dècades del segle XIX no podia ser altra que la que fins ara s'ha fet; però una pacient inspecció de les principals publicacions de l'època, i sobretot una lectura atenta dels llibres de tots aquells poetes que arribaren a editar-ne algun, ens fa veure de seguida que aquells materials tan sols representen una part, potser la més abundant, però no la millor, de la realitat que ens volen transmetre. Tubino, pel que sembla, el primer a fer-ho, en el seu *Conciliador Català* de Pelai Briz; en l'obra de Llobart trobem una nòmina pràcticament completa dels escriptors valencians del moment, però també la manca de qualsevol criteri en la tria dels textos, i l'acceptació indiscriminada dels tòpics triomfants en els certàmens floralescos; quant a la petita antologia de L'Avenç, tot i haver estat feta en uns anys en què ja era possible certa perspectiva per a detectar l'evolució que significaven, com veurem després, les millors aportacions dels poetes més joves, tanmateix no encerta a seleccionar-ne cap de les que n'haurien pogut donar indici.

Totes les referències suara esmentades (incloent-hi la de Llobart, que en principi podria semblar la menys sospitosa) no reflecteixen en realitat sinó el corrent «oficialment» vigent, mantingut com a tal per l'enorme autoritat de Llorente i els altres poetes del seu cercle, autoritat que els venia de llur posició social prepotent (la major part d'ells eren cacics, burgesos terratinents, grans comerciants o de professió liberal), no pròpiament de llur activitat literària (excepte en el cas del mateix Llorente), i es veia reforçada pel fet que dominaven les més influents plataformes de difusió i de promoció, com ara el diari *Las Provincias* i els certàmens de Lo Rat-Penat, al si mateix

Renaixença es limiten a cantar la Pàtria, la Fe i l'Amor, simbolitzades en figures del nostre passat històric —infal·liblement: Jaume I, sant Vicent Ferrer i Ausiàs March—, o bé s'ajusten a una altra modalitat llorentina: el motiu rural —l'horta, la barraca, la llauradora. [...] Durant cinquanta anys, Teodor Llorente marcà la pauta que, dòcilment, havia de seguir la producció poètica dels renaixentistes valencians». Vegeu també l'opinió equivalent de Manuel SANCHIS GUARNER, *Renaixença al País Valencià*, Ed. Eliseu Climent, València, 1968. Ací cite per la 2a. ed., 1982; pp. 51 i següent: «Tots els poetes valencians del darrer quart del segle XIX concorrien assíduament als Jocs Florals ratpenatistes, sense trencar-ne mai la superficialitat ni la reiteració.» Ricard Blasco encara veu més llarga aqueixa situació (*Sobre Llorente, el llorentinisme i la seua projecció paracrònica*), «L'Espill», núm. 19 (1983), p. 142: «El model estètic de Llorente es mantingué vigent no pas sols els cinquanta-quatre anys que van des de les primeres poesies de *El Conciliador* (1857) fins la seua mort (1911), sinó que, perpetuant-se pòstumament, resistí encara, si més no, uns altres cinquanta anys.» Tots aquests i altres autors situen, però, l'esgotament de Lo Rat-Penat cap a la darrera dècada del segle XIX, i atribueixen la primera «contestació» del llorentinisme a la generació modernista de 1909.

(3) Lluís GUARNER, «Pròleg» a Teodor LLORENTE, *Poesia valenciana completa*, Ed. Eliseu Climent, València, 1983, pp. 30 s.: «... la figura del nostre poeta va tenir ací, per una sèrie de raons, unes dimensions que quasi l'identifiquen amb el conjunt de la Renaixença, amb

la seua aparició i amb el seu final.»

(4) Vegeu, p. ex., Ricard BLASCO, *El llaurador i la literatura valenciana de la Restauració*, «Serra d'Or», núm. 171 (desembre de 1973); inclòs posteriorment en el llibret del mateix autor *Revoltats i famolencs*, Ed. Almadín, València, 1980, pp. 73-86.

(5) Ricard BLASCO, *Sobre Llorente...*, cit., p. 144.

(6) *Ibidem*.

(7) Francisco María TUBINO, *Historia del renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia*, Imp. M. Tello, Madrid, 1880.

(8) Constantí LLOMBART, *Los Fillos de la Morta-Viva*, Imp. d'Emili Pasqual, editor, València, 1883 (ed. facsimil de León Poca, València, 1973).

(9) *Llibre d'Or dels Jocs Florals*, *Brots de llorer*, *Flors d'enguany*, *Capolls de rosa i Cants de la terra*, Estampa de Frederic Domènech, editor, València, 1895, 1896, 1897, 1898 i 1899, respectivament.

(10) Encara que no s'hi fa cap referència, és clar que el responsable de la selecció fou Teodor Llorente.

(11) No obstant això, s'ha de dir que en l'*Almanaque de Las Provincias* va permetre Llorente la publicació, al costat de les col·laboracions més reaccionàries, de poemes on s'expressa un abrandat nacionalisme. Vegeu, p. ex., infra nota 49.

del qual no gaudien d'excessiva consideració ni de gaire poder els membres republicans, autodidactes i d'origen humil, i fora del qual no hi havia més que les tenebres exteriors, és a dir, la premsa populista, vulgar i sense cap pretensió estètica. El caciquisme, fenomen que caracteritza tota la vida social i política valenciana de la Restauració, deixa sentir així el seu pes també en l'àmbit de les relacions literàries.

En aqueixes circumstàncies, qualsevol desviació del pairalisme canònic, «apolític» i conformista, es trobava poc menys que condemnada a l'ostracisme intel·lectual, i no cal dir el tracte que hi mereixia tot conat d'heretgia nacionalista.⁽¹¹⁾ Tal situació devia parèixer de tal manera inamovible a ulls de tothom que no hi ha un sol poeta valencià de l'època que no contribuís a consolidar-la amb les seues aportacions als Jocs Florals, a canvi d'un poc de prestigi i anomenada, i aquí rau la part de raó que hi ha en els judicis sumaris més amunt citats.

Però aqueix acatament de les estrictes convencions retòriques jocfloralesques no sempre afecta la totalitat de l'obra de cada escriptor; al marge d'elles, i ja des de l'inici mateix de la dècada dels anys vuitanta, immediatament després de la fundació de Lo Rat-Penat, va tenir lloc, en certs casos, una altra escriptura no condicionada per la necessitat d'integració a què tots, amb major o menor freqüència, van haver de cedir. I és en aquesta altra escriptura, quasi sempre practicada sense cap més finalitat que ella mateixa (així les expressions més íntimes d'Iranzo, de Bodria, etc.); a voltes (com en aquest darrer) ingènuament conscient de la seua impotència enfront de la sobrevaloració i popularitat de modes i modors, però no amantant per això la seua «nau» ressignadament «subterrània»; en d'altres ocasions, en fi, pugnant per expressar una rebel·lia que ja no es deixa enlluernar per la desimboltura mundana de què fan gala els patricis (com, més tardanament, en Cebrian Mezquita o en Puig i Torralva); és en aquesta altra escriptura, al meu parer, on cal anar a cercar l'aire més fresc del paisatge poètic valencià de les dues darreres dècades del Vuit-cents. I no sols pel relatiu trencament que significa respecte a la suposadament monolítica continuïtat de l'influx llorentí, sinó, principalment, perquè la seua qualitat intrínseca la constitueix, malgrat la seua exigüïtat numèrica enfront de l'allau dels versos floralescos, com la poesia d'aquell període més susceptible de ser acceptada, salvades les distàncies òbvies, per la sensibilitat del lector actual, i, doncs, la que en la nostra memòria històrica (de lectors de poesia, no de simples historiadors de la literatura) té dret a erigir-se com la més representativa del seu temps, per damunt de consideracions quantitatives que poden ser útils en estudis de caire sociològic, però no tant en els predominantment literaris. Sempre, i pertot arreu, ha abundat la mala poesia molt més que no la bona; el mal funcionament que, per les raons que siga, han tingut entre nosaltres els mecanismes de decantació que

haurien d'haver fet recordar aquesta i oblidar aquella, i no a l'inrevés, és el que ha impedit fins ara una valoració més justa (és a dir, segons llurs millors assoliments, i no segons la mediocritat general) dels nostres poetes de l'època de la Restauració.⁽¹²⁾

En ocupar-se dels autors a què he al·ludit, la historiografia literària més recent es limita a reportar-nos-en la relació dels noms, sota l'etiqueta general de l'autodidactisme, el popularisme i el pairalisme mimètic en contrast amb el posat cultista i el paternalisme populista dels patricis isabelins (la cèlebre distinció entre els poetes «d'espardenya» i els «de guant»), i fonamenta la desqualificació dels primers en mostres molt fragmentàries i sovint poc representatives de llur obra total, com he dit abans. A aquesta desconexió ha contribuït la dificultat de què es lamentava recentment Josep Iborra referint-se no solament a aquesta època sinó fins i tot a altres de posteriors: «El lector interessat, o l'investigador, hauria de seguir molts i complicats itineraris —tot un “viacrucis”— per biblioteques privades i públiques per tal de poder repassar els texts que s'han fabricat al País. [...] Es tracta, generalment, de papers menors —llibrets, fulls— d'una consistència material molt rudimentària, publicats, sovint, per la iniciativa personal dels mateixos escriptors, amb uns tiratges insignificants. I una clientela molt limitada i circumstancial, no sempre interessada a conservar el volum que comprava o li regalaven. I que potser ni tan sols llegia. Tots aquests factors han contribuït, en gran part, a la desaparició física dels pocs exemplars que es posaven en circulació.»⁽¹³⁾ Tot això ha contribuït també a fer que la posteritat d'un Josep Bodria, d'un

més va més penosa, fins al punt que l'oblit o la boirosa memòria que actualment se'n té empitjora encara llur situació de submissió al dirigisme dels capítosts de Lo Rat-Penat, mai no tan abassegador que no permetés algun discerniment crític mínimament equànim, bé en forma de ressenya periodística, bé en forma de pròleg al llibre de què es tracta. De fet, tots els poetes més destacables del moment figuren sempre entre la llista de noms que encara se sol fer servir —encara que només per a desqualificar-los en massa, com ja he dit—, i aquesta llista prové d'aqueix garbellament crític coetani. Així, per exemple, entre la producció de Josep Bodria no deixa d'haver-hi, comptat i debatut, algunes composicions breus davant les quals difícilment pot hom deixar de sentir-se corprès per l'autenticitat i la puresa dels sentiments que, malgrat llur retòrica sovint elemental i precària, aconsegueixen d'expressar, i aquestes composicions són precisament, pam dalt pam baix, les que assenyala Jeroni Forteza en el pròleg a un dels llibres on foren incloses.⁽¹⁴⁾ La sentència de Forteza en valorar la poesia de Bodria ens pot semblar encara avui del tot encertada: «Ah! Si en Bodria sabés explicar tot lo que sent! [...] Fins trobaríeu originalitat i grandesa, allí on no hi veis més

(12) Una exposició més plausible del problema fóra també, probablement, massa llarga per al propòsit d'aquest treball. Hom pot trobar la informació teòrica escaient a aplicar-hi en, p. ex., René WELLEK i Austin WARREN, *Teoria literària*, Ed. Gredos, Madrid, 1969, especialment el cap. IV: «Teoría, crítica e historia literarias», pp. 47-56.

(13) Josep IBORRA, «Presentació» de *Taula de Lletres Valencianes (Selecció de textos)*, Institut Alfons el Magnànim, València, 1982, p. 11. Iborra, per cert, insisteix aquí en una desqualificació ja tòpica (pp. 11 s.): «En aquestes condicions resulta molt difícil de tenir una idea tangible i detallada de tot el que ha donat de si en vernacle aquest país. Tot plegat, sabem que té molt poca viabilitat literària.» Pel que fa als «tiratges insignificants», en tenim un índex, p. ex., en el colofó de *Roselles*, de Bodria (vegeu núm. següent), segons el qual se'n van fer 200 exemplars.

(14) Jeroni FORTEZA, «Pròleg» a Josep BODRIA, *Roselles*, Estampa de M. Manaut, València 1895, pp. XI-XIII.

que modesta galanura [...] Perquè a l'autor de *Roselles* no li falta intuïció poètica. Sa fantasia sospita la bellesa...»⁽¹⁵⁾ Amb tot, aqueixa «modesta galanura» i aquesta «sospita» ja situen Bodria molt per damunt dels poetes exclusivament jocfloralescos com, posem per cas, un Joan Baptista Pastor i Aicart,⁽¹⁶⁾ sens dubte un dels poetes més premiats en tota mena de certàmens d'aquell temps arreu dels Països Catalans. I des de *Las Provincias* és saludada més tard la publicació d'un altre llibre de Bodria, *Fulles seques*,⁽¹⁷⁾ amb frases com: «No es un escritor profesional; para eso no tuvo preparación literaria: es un poeta espontáneo, ingenuo y sencillo. Tampoco es un maestro del idioma valenciano; no lo ha estudiado bastante para esto. Su lenguaje tiene poco de arcaico y bastante de convencional [...] No vuelan muy alto estas poesías, pero no se arrastran por el suelo. Son populares, pero no vulgares ni chabacanas.» I finalment: «Resultado de todo ello es que las composiciones de Bodria, de asunto que parece tan pobre y pequeño, se lean con mucho gusto, porque hay en ellas verdadera poesía.»⁽¹⁸⁾ Prescindint de l'opinió que ens puguen merèixer les curioses objeccions que conté, és evident que aquest judici, almenys en la seua conclusió, va prou més enllà que no l'expeditiu, i fet a les palpentes, de la crítica més recent.

Ara: si els versos més recixits de Bodria, un poc maldestres i tot, no mereixen ser despatxats amb la lleugeresa acostumada, dels de Víctor Iranzo, que comencen de ser publicats pels mateixos anys,⁽¹⁹⁾ es pot dir que reclamen un lloc honorífic entre els millors de tot el panorama del XIX valencià. Fins i tot l'estil floralesc que, inevitablement, com en Bodria i com en tots els altres, condueix en gran part de la seva obra, ja fuig del notum massa fàcil als orípells més rebregats de la retòrica a l'ús, i això, en un ambient tan irrespirable com aquell, no deixa de tenir algun mèrit. Però, a més a més, la influència becqueriana,⁽²⁰⁾ tan notable en les seues peces més breus i millor acabades, l'aparta totalment de la visió pairalista del paisatge encara impartida i administrada per la generació anterior, la dels poetes patricis (com els anomena Sanchis Guarner), és a dir, rendistes i cacics. Els d'Iranzo són paisatges reduïts a molt poques pinzellades essencials, on la naturalesa s'ha convertit en transsumpte de sentiments indefinibles, de recòndits moviments de l'ànima, i on hi ha profunditats i clarobscurcs no vists per cap altre poeta valencià d'aqueix temps ni de molts altres. I es tracta d'una influència becqueriana que dista molt de ser purament superficial, ans pareix respondre a unes afinitats íntimament sentides, i així assoleix Iranzo en les seues «íntimes» (on adopta una forma similar a la de bona part de les «rimes» de Bécquer),⁽²¹⁾ alguns moments d'una finor o d'un condensat dramatisme, d'una voluptuositat refrenada o d'una delicada tendresa a penes inferiors als del seu model.

Un accent més personal ateny Iranzo en l'elegia titulada «Plany», on demos-

(15) *Ibidem*, p. 12.

(16) Sobre les idees estètiques d'aquest, vegeu Enric FERRER, *Contribució a l'estudi de la ideologia de la Renaixença valenciana*, Joan Baptista Pastor i Aicart i el debat sobre el naturalisme, «Cairell», núm. 7 (febrer de 1981), pp. 43-52.

(17) Josep BODRIA, *Fulles seques*, Estampa de M. Aluñe, València, 1900.

(18) Citat per José RIBELLES COMÍN, *Bibliografía de la lengua valenciana*, tom V, Ministerio de Cultura, Madrid, 1984, p. 197.

(19) Bodria havia publicat la seua primera poesia «llemosina» en 1872, segons Constantí LLOMBART, *op. cit.*, supra nota 8, p. 646. Iranzo col·laborà esporàdicament en *Lo Rat Penat* abans del 1878 (*Ibidem*, pp. 620 i següent).

(20) També present en l'obra de Bodria, i assenyalada per Jeroni FORTEZA, *loc. cit.*, p. XII.

(21) Encara sembla que un tronat prejudici antibecquerià pesa sobre la valoració d'aquestes poesies, Cf. Ricard BLASCO, *Sobre Llorente...* *cit.*, p. 145.

tra una fluïdesa en l'ús del vers i un domini tècnic de la composició no gens comuns entre els poetes valencians d'aleshores. Aquest poema consisteix en una sèrie de setanta-nou decasil·labs estramps, i això ja significa quasi una novetat enfront de la moda dominant, atenta a les demostracions de destresa que exigeixen combinacions estròfiques un poc més complicades quan es tracta, com en aquest cas, de composicions de to greu o pretesament elevat.⁽²²⁾ Aquí, en canvi, no hi ha més recurs formal que la perfecta adequació de les diferents cadències del ritme decasil·làbic a cada flux del pensament, des de les contínues i variades anàfores, les síncopes i la concatenació d'encavalcaments ara suaus, ara bruscus, que imposa la violència emotiva, a la solemne serenor dels darrers versos, passant per seqüències en què la dicció s'alenteix fins tocar el silenci, o d'una breument sostinguda placidesa sàfica que se succeeix com una fuga; i tot formant un conjunt ben estructurat en quatre parts variadament compassades, a la manera dels quatre moviments d'una sonata. En fi, no crec exagerar si afirmo que aquesta és, per la seua eficàcia expressiva d'una emotivitat exuberant, una de les peces mestres de tot el romanticisme valencià, al costat, si més no, de les més sentides de Teodor Llorente.

Menys interès, des del punt de vista estètic, tenen els altres poetes nascuts en la dècada 1840-1850, incloent-hi Constantí Llombart, la importància del qual es xifra, en canvi, en el mèrit indiscutible que sense el seu voluntariós proselitisme la Renaixença valenciana no hauria adquirit les proporcions que tingué, ni hauria eixit mai dels reduïts cercles acadèmics, ni hauria passat de ser més que un simple adorn cultural de les solemnitats en què es lluia l'alta burgesia de la ciutat de València. És precisament ell qui dona el primer senyal del trencament d'aqueix monopoli quan trau a llum, en 1874, un almanac amb la intenció d'aplegar-hi col·laboracions «dels més reputats escriptors de València, de Catalunya i de les Illes Balears», la capçalera del qual, *Lo Rat-Penat*, donaria nom després a la «societat d'amadors de les glòries valencianes» impulsada per ell mateix uns quatre anys més tard. Bé és cert que aquesta empresa no li va ser possible sense la col·laboració (que immediatament es transformaria en dominació) dels patricis, amb els quals veié clar que no podia deixar de comptar, en aquell moment, per a qualsevol iniciativa literària que pretengués assegurar-se el prestigi social de què freturaven tant ell com els seus amics republicans, eixits de la petita burgesia, botiguers com Iranzo i com Puig i Torralva, menestrals com Bodria, Cester i ell mateix.

En *Lo Rat-Penat* conviuriu, doncs, tres generacions de poetes, provinents de diferents classes socials i amb ideologies oposades, i això no va poder menys que suscitar-hi tensions i conflictes, no sols en la sessió fundacional de la nit del 31 de juliol del 1878, com ha estat recordat en alguna ocasió sense quasi donar a l'incident més transcendència que la purament episòdica

(22) El mateix Llorente, en el ponderat pròleg a Víctor IRANZO, *Poesies*, Imp. de M. Alufre, València s.a. (1900), li ho retrain. Manuel GARCÍA SILVESTRE, en la seua *Història sumària de la Literatura Catalana*, Ed. Balmes, Barcelona, 1932, pp. 349 s., encara esmenta Iranzo com «un poeta fecund i inspirat», però «un xic primitiu de forma».

(23) Manuel SANCHIS GUARNER, *El sector progressista de la Renaixença valenciana*, Facultat de Filologia, Universitat de València, 1978, pp. 56-58.

(24) Ricard BLASCO, *Lo Rat Penat: Periòdich literari quinzenal 1884-1885*, «Estudis Romànics», vol. XVI (1971-1975), pp. 185-232.

(25) Cf. el poema titulat «Epístola a un obrero», Víctor IRANZO, *op. cit.*, pp. 345-349.

(26) Sobre tot açò vegeu Alfons CUCÓ, *El valencianisme polític*, Col. Garbí 2, València, 1971, pp. 20 s.

(27) Ricard BLASCO, *Lo Rat Penat: Periòdich...*, cit., p. 198.

(28) Sobre el regionalisme i el federalisme en els seus moderats, vegeu ALICIA YANINI, *El Caciquisme*, Institució Alfons el Magnànim, València, 1984, especialment pp. 31-54.

(29) Ricard BLASCO, *Lo Rat Penat: Periòdich...*, cit., p. 198.

(30) Ricard BLASCO («*Lo Rat Penat: Periòdich...*» cit., p. 230) aventura la hipòtesi d'«una relació directa entre el grup de Llobart i un sector del Centre Català, comunicació que [...] si la poguéssim documentar amb més extensió potser faria evident que la part més activa del valencianisme ja rebia aleshores la influència del naixent nacionalisme català i del positivisme d'Almirall». Això es refereix a l'any 1885, i ve a reforçar el que diré a continuació.

d'un conat aïllat i promptament extingit,⁽²³⁾ sinó també al llarg de tots els anys següents, com es pot veure en l'estudi de Ricard Blasco sobre l'efímer periòdic literari quinzenal també anomenat *Lo Rat-Penat*, així mateix fundat i dirigit per Llobart, i que fou l'òrgan de la societat homònima entre desembre de 1884 i abril de 1885.⁽²⁴⁾ Tal conflictivitat, però, no serà atiada tant pels poetes sorgits durant el regnat d'Alfons XII (Bodria, Iranzo, Llobart, Sanmartín, i altres més: Antoni Palanca, Pastor i Aicart...) com per alguns dels més joves que ells, nascuts més tard del 1850 i l'activitat dels quals té el seu apogeu en l'etapa política següent, és a dir, durant la regència de Maria Cristina d'Àustria.

La incorporació a l'escena poètica valenciana dels poetes més qualificats de la generació «alfonsina» significa, respecte a la generació dels poetes «isabelins» amb els quals han de conviure, un cert canvi en aspectes ja al·ludits (incorporació a la Renaixença cultista d'una altra classe social, una certa obertura a influències literàries diferents, etc.) i alhora una passiva continuïtat en bastants d'altres. Més que de noves idees, d'un nou programa estètic o cultural més o menys coherent i conscientment dut a la pràctica, caldria parlar ací, donada la indigència de la formació intel·lectual de la major part d'ells, d'actituds més aviat primàries, sovint confuses i a voltes contradictòries. Iranzo, sens dubte el més dotat del grup, manifesta un pensament social d'un reformisme potser impensable entre el patriciat més immobiliista, però que no va, ni de bon tros, més enllà del d'un Pizcueta o el d'un Pascual i Genís.⁽²⁵⁾ I Llobart, el més combatiu de tots, no s'acaba d'aclarir moltes coses: per posar un exemple, la qüestió de quin havia de ser la denominació de la llengua dels valencians; ço que li provoca algun moment de perplexitat davant l'ambigüïtat molt menys innocent dels patricis, que poden passar, si volen, de la denominació de «llemosí» a la de «valencià» o a la de «català» amb la major naturalitat (excepte algun llemosinista contumaç com Ferrer i Bigné), sense fer-se per això cap embolic.⁽²⁶⁾ Tant ell com els seus companys de generació són bilingües incorregibles. Llur valencianisme no arriba a sobrepassar tampoc el sostre d'un regionalisme visceralment anticentralista, en ocasions retòricament anticastellà,⁽²⁷⁾ però sempre compatible amb el sentiment i la voluntat d'ésser nacionalment espanyols, i en el fons no molt allunyats del que defensen els mateixos renaixentistes conservadors en la brega política,⁽²⁸⁾ malgrat les posicions més recalitrants d'alguns com Francesc Vives Liern, manifestament contrari al «movimiento progresivo de la literatura provincial»⁽²⁹⁾ tot i ser també ratpenatista. Llobart, la trajectòria vital i política del qual ofereix significatius paral·lelismes amb la de Valentí Almirall,⁽³⁰⁾ per les seues limitacions personals no va poder exercir ací la influència intel·lectual renovadora que aquell tingué al Principat; no va poder oposar a l'immobilisme o l'ambigüïtat inexpugnables dels isabelins cap bagatge d'idees clares,

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

sinó tan sols una bona voluntat sense límits, oberta sempre a les iniciatives de signe progressista dels seus col·laboradors més joves, alguns dels quals arribarien ben aviat a plantejaments molt més definits que els d'ell. La seua és, per això, una generació cronològicament «comprimida» entre la intransigència de la isabelina i l'empenta juvenívola de la Regència.

L'any 1885 pot ser pres com un altre punt d'inflexió en la trajectòria de la poesia valenciana. És l'any de la primera edició del *Llibret de versos*. En l'endrega proemial, Llorente observa que, en contrast amb el temps en què ell iniciava la seua vocació literària («teníem, ací en València, una llengua viva i una literatura morta»), ara «València té un valent estol de poetes cultivadors de son restaurat idioma, té en Lo Rat-Penat un centre entusiasta d'eixe moviment patriòtic, i als seus ja famosos i lluïdíssims Jocs Florals la prova de que la nova poesia encontra grat ressò en lo públic sentiment».⁽³¹⁾ En reportar aquestes paraules, Ricard Blasco no els troba millor explicació que atribuir-les a una «al·lucinació» produïda per un entusiasme que la realitat no justifica,⁽³²⁾ i com a prova d'això remet als retrets punyents que Manuel Torres i Orive adreça contra Lo Rat-Penat des de *La Moma*, precisament aqueix mateix any.⁽³³⁾ Certament, l'observació de Llorente, amb la seua referència a paradigmes que han vist créixer amb el temps, com mereixien, la solidesa de llur desprestigi, no té avui altra virtut, contra el seu propòsit, que afermar la suspicàcia covada per tota l'erudició actual davant qualsevol valoració positiva de la poesia valenciana d'aleshores, ja que tota ella era, així ho dona tothom per suposat, «ratpenatista» i «jocfloralesca» —quan no per tota la literatura valenciana de l'època. Els assenyadaments crítics de Torres i Orive pareix indicar prou clarament que en 1885 ja no devia ser ben bé així —excepte si hom les acumula, erròniament, als redolins sarcàstics que amb freqüència llançaven els vulgaristes també contra la docta entitat.

Aquesta, sota la direcció del liberal Fèlix Pizcueta des del juliol de l'any anterior —desplaçats Llorente, Ferrer i Bigné i Labaila dels llocs directius—, veu augmentar aleshores els atacs dels qui hi denuncien el separatisme (o «exclusivisme») i acusen el nacionalisme no sempre latent d'una part dels socis, la qual cosa obliga el nou president a expressar-se en termes que volen ser conciliadors entre postures polítiques cada volta més radicalment enfrontades;⁽³⁴⁾ amb tot, la situació és tan tensa que hom ja hi veu símptomes d'un cisma larvat, l'abril d'aqueix any, en el primer intent de Llombart de constituir una nova agrupació amb el nom de L'Oronella (amb aqueix nom crearia finalment, el 1888, una nova secció excursionista al si de Lo Rat-Penat, si més no), en el qual estarien implicats «alguns entusiastes joves valencianistes», i entre ells Josep Maria Puig i Torralva de manera destacada.⁽³⁵⁾ Doncs bé: tota aqueixa dissidència no podia deixar de fer-se visible, d'un mode o

(31) Teodor LLORENTE, *Llibret de versos*, Imp. Domènech, València, 1885, pp. 10-11.

(32) Ricard BLASCO, «Lo Rat Penat: Periódich...» cit., p. 195, «És que la situació havia canviat gaire?», es pregunta, i a continuació es respon ell mateix: «Tampoc no havia canviat en data tan tardana com el 1898, com ho patentitzen els versos d'una obreta de Maximilià Thous i Vicent Fe, satiritzant els Jocs Florals...»

(33) *Ibidem*. Es tracta de la resposta, una mica irònica, a una «carta al director» de Rafael Maria Liern, ambdós textos recollits per Cucó, *op. cit.*, pp. 280-283. Copie les línies citades per Blasco: «... [Lo Rat Penat] no tendeix, com vosté suposa, a ressuscitar el llemosí; és una societat d'honestíssim recreo.

Són gent honrada, són gent tranquil·la, que es dedica a fer versos en un llenguatge convencional, com podien fer randa, o comèdies d'aficionats, o xarades representades, o jugar a jocs de penyores, o al canonet...

Són los Rats-Penats amadors de les glòries de València i bones proves tenen donades; diga'ls vosté que anem a llevar les festes de carrer, i li peguen; parle contra la Degolla, i l'arrapen; toque'ls els 'nanos', i vorà quines carasses li fan.» *La Moma*, núm. 10 (6 juny 1885), pp. 83-84.

(34) Ricard BLASCO, «Lo Rat Penat: Periódich...» cit., pp. 199-200. Cf. el discurs de Pizcueta, en *Lo Rat Penat*, núm. 2 (1 gener 1885), pp. 11-14.

(35) Ricard BLASCO, «Lo Rat Penat: Periódich...» cit., pp. 209-210.

altre, en la producció poètica de la jove generació que, durant el període finisecular que segueix, que és el de la seua maduresa literària, veurà morir la major part dels més significats representants de les dues generacions anteriors, la isabelina (Querol en 1889, Pizcueta en 1890, Ferrer i Bigné en 1892, Labaila en 1895) i l'alfonsina (Iranzo en 1890, Llombart en 1893, Sanmartín en 1901), però haurà de conviure de per vida amb el més important d'aquells, elevat a símbol vivent de la Renaixença, reverenciat per la burgesia local i acatat per tothom com a figura de proporcions quasi mítiques, el longeu Llorente (mort en 1911, el mateix any que Puig i Torralva).

I, en efecte, cap al 1885 comença de manifestar-se en la poesia valenciana, com a mínim, un canvi de matís en el tractament dels temes tòpics: un signe emblemàtic d'aquest canvi el podem veure en un sonet de Cebrian Mezquita, «A Jaume I»,⁽³⁶⁾ on la lloança hiperbòlica a l'ús és contrastada amb l'exaltació de virtuts menys fulgurants i més humanes d'aqueixa figura històrica, mitjançant una evocació del símbol de «l'oroneta» que sembla una al·lusió indirecta a les tensions del moment. I a partir d'aquí, si ens atenim a les obres més dignes d'atenció que aniran publicant aquells «joves entusiastes», la nota dominant serà el decidit allunyament del pairalisme contemplatiu i narcisista que Llorente no cessa de propugnar fins als seus darrers dies, siga cap a un postromanticisme decadent i esteticista, siga cap a un regeneracionisme més crític i a voltes combatiu, siga en altres direccions.⁽³⁷⁾ La «identificació dels escriptors nats en la dècada 1850-1860 amb els de la precedent dels 1840-1850» que apuntava Sanchis Guarner, i la semblança de les idees estètiques d'aquests amb «les dels patriis moderats isabelins nascuts en el decenni 1830-1840, tot i pertànyer a una altra generació prou diferent»,⁽³⁸⁾ esperen, doncs, una revisió en profunditat. Una anàlisi poc aprofundida d'un sol poema de Puig i Torralva, «La casa pairal»,⁽³⁹⁾ ha pogut induir l'esmentat estudiós a proposar-lo com a exemple de tot el contrari, és a dir, de l'«afany d'evasió a un món caducat i el rebuig d'un segle molt innovador»,⁽⁴⁰⁾ apreciació encara més injusta pel fet d'haver estat generalitzada indiscriminadament a tots els poetes coetanis. «La casa pairal», de Puig i Torralva, com «La fe perduda»,⁽⁴¹⁾ de Ricard Cester, com algunes altres produccions d'aquesta generació, han estat jutjades fins ara des d'aqueixa òptica deformadora i reduccionista que ha llastat tot el pensament occidental del nostre segle quant a la comprensió de les reaccions dels nostres predecessors vuitcentistes davant el xoc de la modernitat, i que ha tingut ací la seua versió local en la postura progressista típica dels anys cinquanta i seixanta. «Els nostres pensadors del segle XIX —observa, per exemple, Marshall Berman, en un llibre polèmic sobre aqueixa qüestió—⁽⁴²⁾ eren, al mateix temps, entusiastes i enemics de la vida moderna, i lluitaven incansablement contra les seues ambigüitats i contradiccions; llurs autoironies i tensions internes van ser una font

(36) Aparegué a l'*Almanaque de Las Provincias para 1886*, Imp. Domènech, València, 1885, p. 319. Vegeu nota següent.

(37) Els textos en què base aquestes afirmacions són els seleccionats per mi en l'*Antologia*... cit. supra nota 1, pp. 164-285.

(38) Manuel SANCHIS GUARNER, *Renaixença*... cit., p. 49.

(39) Premiat amb la flor natural als Jocs Florals del 1897. Inclòs posteriorment en Josep Maria PUIG I TORRALVA, *Lliris y carts*, Tip. Domènech, València, 1899, p. 111.

(40) Vegeu M. SANCHIS GUARNER, *Renaixença*... cit., pp. 52 s.

(41) Vegeu supra núm. 37.

(42) Marshall BERMAN, *All that is solid melts into air*, Verso ed., Londres, 1983, p. 24: «Our nineteenth-century thinkers were simultaneously enthusiasts and enemies of modern life, wrestling inexhaustibly with its ambiguities and contradictions; their self-ironies and inner tensions were a primary source of their creative power. Their twentieth-century successors have lurched far more towards rigid polarities and flat totalizations. Modernity is either embraced with a blind and uncritical enthusiasm, or else condemned with a neo-Olympian remoteness and contempt...»

primària de llur poder creador. Llurs successors del segle xx s'han inclinat molt més cap a rígides polaritats i toixes totalitzacions. La modernitat és abraçada amb un entusiasme cec i mancat de tota crítica, o condemnada amb un menyspreu i des d'una distància olímpics...» A la llum del debat actual es fa possible, doncs, una interpretació més matisada d'aqueixa tensió, «aqueixa dicotomia interna, aqueixa sensació de viure en dos mons» de què parla Berman i que és ben visible en poemes com els suara esmentats, tot acceptant que «la gent moderna del segle XIX pot evocar la vida com quelcom de material i d'espiritual, amb paraules que no són gens modernes».⁽⁴³⁾ En l'esmentat poema de Cester hi ha un parell de versos que, enmig d'una amarga al·legació contra el fred materialisme de l'època, contra la pèrdua de tota fe divina i humana, pretenen dissipar una imputació ja previsible:

I no és que a ses victòries ne sia refractari,
que, els triumfos de la ciència, també jo els he cantat.

En el de Puig i Torralva no hi falten tampoc elements que exigeixen una lectura més ambigua que no la ja citada de Sanchis Guarner, però això es fa del tot evident només amb tenir en compte la resta de la seua obra, amb poemes com «Al segle XX»,⁽⁴⁴⁾ on precisament canta l'esperança —bé que no la confiança— d'innovacions i progrés en el segle imminent.⁽⁴⁵⁾ En altres aspectes, hi ha també una dada que ens defineix el tarannà d'una peça de Puig i Torralva: el seu monolingüisme sense concessions, tan extravagant encara fins als dies d'ahir, de la ciència de l'edifici de Llobregat.⁽⁴⁶⁾ No dubitem serà ell, com és ben sabut, el principal promotor, en 1904, de la societat valencianista València Nova —consumant així l'escissió de Lo Rat-Penat que Llombart no havia pogut fer—, en la constitució de la qual intervingueren també Badenes i Dalmau, Andrés Cabrelles, etcètera, que hi conviurién, no amb excessiva comoditat, però tots uns enfront del ratpenatisme més estantís, amb elements encara més joves i més radicals: els que en 1908 integrarien la Joventut Valencianista: la primera generació del segle XX.

L'aparició de València Nova marca la data inicial del valencianisme polític;⁽⁴⁷⁾ tanmateix, la concepció del catalanisme nacionalista que anima aqueix moviment havia assolit ja en els anys anteriors a la fi del segle XIX, si no formulacions doctrinals o programàtiques teòricament precises, sí en canvi més d'una rotunda expressió poètica. Vegeu si no «A Catalunya» o «En lo monestir de la Murta»,⁽⁴⁸⁾ de Puig i Torralva, o «Lo toc del caragol»,⁽⁴⁹⁾ de Cebrian Mezquita. Cebrian Mezquita és, en el maneig del llenguatge i en l'actitud davant el fet de l'escriptura, el més «virtuós» i innovador: fins i tot, en un poema d'aparença intrascendent («En un àlbum»)⁽⁵⁰⁾ fa una reflexió de regust simbolista, quasi diria mallarmeà, totalment insòlita i inexplicable

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

(43) *Ibidem*, p. 17.

(44) J. M. PUIG I TORRALVA, *op. cit.*, p. 191

(45) El seu pensament social i polític es troba encara més explícit en el poema «Fruits de l'associació obrera», *Lliris y carts*, cit., p. 183

(46) Constantí LLOMBART, *op. cit.*, p. 742.

(47) Alfons CUCÓ, *op. cit.*, p. 44

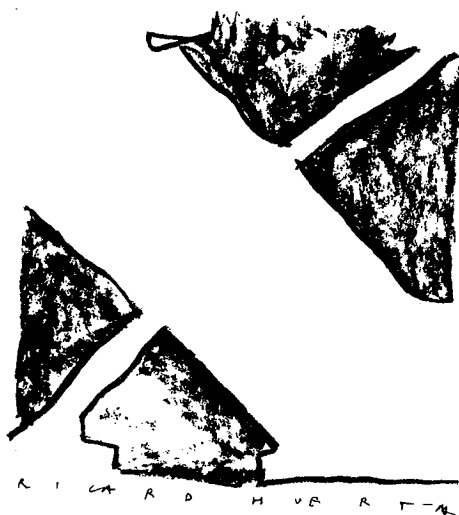
(48) J. M. PUIG I TORRALVA, *op. cit.*, pp. 74 i 175. «A Catalunya» va ser llegit per l'autor en un acte públic al teatre Rus-safa el 1886.

(49) *Almanaque de Las Provincias para 1887*, Imp. Domé-nech, València, 1886, p. 45.

(50) *Almanaque de Las Provincias para 1895*, Imp. Domé-nech, València, 1894, p. 127

dins la tradició ratpenatista, i en «Lo toc del caragol» i «Lo romancer del poble»,⁽⁵¹⁾ poemes ambdós d'un fort alè motivat per un patriotisme que, com el de Puig i Torralva, té ja molt poc a veure amb el de la generació anterior, la selecció i combinació del vocabulari en atenció als efectes fònics, tot cercant una musicalitat fortament ritmada, i, en fi, moltes de les imatges i dels recursos retòrics, poden ser qualificats ja de modernistes,⁽⁵²⁾ i fins i tot, en aquest o aquell vers, de rubendarians *avant la lettre*. La generació de la Regència (és a dir, fonamentalment, Puig i Torralva i Cebrian Mezquita) significa, doncs, la definitiva entrada en crisi de la tradició ratpenatista, s'entenga aquesta segons la doctrina de Llorente o segons la de Llombart, i la seua serà la línia estètica i ideològica que continuaran, ja en el segle xx, Miquel Duran de València i, en els seus millors moments, Josep Maria Bayarri, principals components de l'anomenada generació modernista valenciana, sobre els quals actuarà ja l'influx directe i explícit de Rubén Darío.

EDUARD J. VERGER

(51) *Flors d'enguany* cit. supra núm. 9, p. 191.

(52) No és gens estrany que, uns anys més tard, amb motiu de la seua mort, aquest poeta siga celebrat admirativament en algun cercle de filiació més o menys modernista: vegeu *El Vers Valencià*, núms. 2 (1 juliol 1934) i 16 (1 febrer 1935).